

Mariam Sargsyan

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-0661-3700

HENRYKA JAKUBANISA (1879-1949) KIJOWSKI OKRES ŻYCIA I TWÓRCZOŚCI HISTORYCZNOFILOZOFICZNEJ*

Streszczenie: Henryk Jakubanis (1879-1949) był badaczem antyku, filozofem i historykiem filozofii starożytnej urodzonym w środkowej Rosji w polskiej rodzinie pochodzącej z Litwy. Intelktualna biografia badacza jest zazwyczaj dzielona na dwa okresy: kijowski (1897-1922) i lubelski (1922-1949). Okres lubelski jest dość dobrze opracowany przez polskich autorów, niewyjaśnione pozostaje znaczenie okresu kijowskiego w twórczości tego historyka filozofii. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie życia i twórczości H. Jakubanisa w okresie kijowskim.

Słowa kluczowe: Henryk Jakubanis, historia filozofii polskiej, Kijowski Uniwersytet Św. Włodzimierza, Aleksiej Gilarow

HENRYK JAKUBANIS (1879-1949) KYIV PERIOD OF LIFE AND HISTORICAL-PHILOSOPHICAL WORK

Summary: Henryk Jakubanis (1879-1949) was a researcher of antiquity, a philosopher, and a historian of ancient philosophy. He was born in central Russia to a Polish family of Lithuanian origin. The intellectual biography of this researcher is usually divided into two periods: Kyiv (1897-1922) and Lublin (1922-1949). The Lublin period is quite well studied by Polish authors, while the importance of the Kyiv period of this historian of philosophy remains unclear. The article aims to present the life and academic activity of H. Jakubanis in the Kyiv period.

Keywords: Henryk Jakubanis, history of Polish philosophy, the Saint Vladimir Imperial University of Kyiv, Alexei Gilarov

Niniejszy artykuł jest poświęcony badaczowi antyku, filozofowi i historykowi filozofii starożytnej, który miał swój udział w cyrkulacji idei w Europie Środkowo-Wschodniej – Henrykowi Jakubanisowi. Urodził się on w środkowej Rosji, w polskiej rodzinie pochodzącej z Litwy, studiował i pracował na Uniwersytecie Kijowskim, a następnie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Dotychczas niewiele było wiadomo o jego postaci, a jego dzieła są znane zazwyczaj, a i to nie zawsze, jedynie z tytułów i pozostają słabo przebadane. Intelktualna biografia tego badacza jest zazwyczaj dzielona na dwa okresy: kijowski i lubelski. Okres lubelski jest dość dobrze opracowany

---

* Niniejsza praca jest wynikiem realizacji projektu Narodowego Centrum Nauki pt. *Henryk Jakubanis (1879-1949) jako badacz filozofii starożytnej i jej recepcji* (nr 2020/39/O/HS1/01798).

przez polskich autorów¹, mało znany jest jednak kijowski okres życia i twórczości tego historyka filozofii.

Informacje o okresie kijowskim w biografii Jakubanisa można znaleźć w cennych pracach Maryny Tkaczuk – ukraińskiej badaczki i historyczki filozofii. Tkaczuk poświęca także wiele uwagi Aleksiejowi Gilarowowi – opiekunowi naukowemu Jakubanisa na Uniwersytecie Kijowskim. Dysponujemy również wspomnieniami uczniów Jakubanisa, np. Walentyna Asmusa. W języku polskim ważne źródła do biografii Jakubanisa to wspomnienia Witolda Klingera i Piotra Żukowskiego, którzy studiowali razem z nim w Kijowie. Cenny materiał stanowią również wspomnienia uczniów i kolegów Jakubanisa z czasów jego pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, takich jak np. Józef Pastuszka. Dzięki materiałom tych nielicznych autorów, którzy wspominają Jakubanisa, można zakreślić ogólny chronologiczny szkic jego drogi życiowej, intelektualnego dojrzewania i rysy jego osobowości. Największą wartość stanowią zaś materiały, które znajdują się w Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Zanim Jakubanis znalazł się w Kijowie, urodził się 13 marca 1879 roku² jako poddany cara. Jakubanis wychował się w miasteczku Kulebiaki, w guberni niżnonowogrodzkiej Imperium Rosyjskiego. W domu jego rodziców, Jana i Elżbiety z domu Dawidanis, panowała polska kultura i mowa³. Pod koniec XIX wieku gubernia ta była ośrodkiem fabrycznym, a ojciec Jakubanisa po przenosinach z litewskiej Laudy-Kowieńszczyzny do środkowej Rosji, najprawdopodobniej do końca życia zajmował w jednej z fabryk w Kulebiakach skromne stanowisko ekonomy. O wychowaniu w szacunku i miłości do polskiej historii i religii katolickiej świadczą zachowane notatki Jakubanisa dotyczące jego wyprawy z ojcem. Jakubanis wspominał, że pojechali konno w: „nieprzejrane bory i knieje, zwartym pierścieniem okalające hutę żelazną”⁴,

¹ Między innymi są to: Witold Klinger (*Dwaj zapomniani krzewiciele antyku w Polsce XX wieku*, „Symbolae Philologorum posnaniensium graecae et latinae” 2018, 2, s. 167-189), Józef Pastuszka (*Henryk Jakubanis (1879-1949). Wspomnienie pośmiertne*, „Roczniki Filozoficzne” 1949-1950, t. 2/3, s. 344-346), Stanisław Janeczek (*Filozofia na KUL-u. Nurty – osoby – idee*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999), Tomasz Mróz (*Radiowa adaptacja Platonskich dialogów w przekładzie W. Witwickiego i jej recepcja na seminarium filozoficznym H. Jakubanisa w KUL*, „Roczniki Filozoficzne” 2013, 1, s. 43-71).

² Zgodnie z kalendarzem juliańskim: 1.03.1879 r. W kenkarcie z czasów niemieckiej okupacji widnieje data 13.03.1879 r. Dokumenty osobiste z okresu okupacji 1939-1942, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (BU KUL), sygn. 2925, k. 107.

³ W. Klinger, *Jakubanis H.*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1962-1964, s. 374 oraz M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Jakubanis H.*, [w:] *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2022, s. 167, wskazują, że nazwisko panieńskie matki Jakubanisa brzmiało „Dawidanis”. W artykule Klingera (*Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 178) najwyraźniej przez pomyłkę podane nazwisko „Matulanis”.

⁴ Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918-1947, BU KUL, sygn. 2936, k. 198.

czyli miejsce jego urodzenia, Kulebiaki. Wycieczka zaś prowadziła dalej: „o kilkanaście wiorst od domu, przy wielkim trakcie, głęboko wcięty w wspaniałe mur sosnowy i świerkowy, jak fiord norweski w skale nadbrzeżną położona była duża wieś – cel naszej podróży”⁵. Zatrzymawszy się obok jednego z pagórków, ojciec Jakubanisa na znak szacunku zdjął nakrycie głowy i zalecił synowi uczynić to samo. Ojciec opowiadał: „są to samotne, żadnym krzyżem, ani kamieniem nawet nie odznaczone mogiły francuskie, miejsce spoczynku niedobitków Wielkiej armii Napoleońskiej, szukającej ratunku w roku 1812”⁶. Rozmyślając o Francuzach, ojciec dodał: „nie rodacy wprawdzie, a jednak – nasi, a jednak bracia z ducha, wyznawcy kościoła Rzymskiego”⁷. Jakubanis, jak wspominał, słuchał tej opowieści ze ściśniętym sercem i marzył o dniu, w którym będzie mógł dotknąć ojczyźnej ziemi polskiej⁸. Słowa te świadczyły o wyobcowaniu tej polskiej rodziny na środkoworosyjskiej prowincji, gdzie przyszło im żyć, być może z powodu zesłania.

Większość mieszkańców Kulebiaków, bytując w nader skromnych warunkach, spodziewała się, że spędzi życie, pracując w tamtejszych zakładach przemysłowych. Jakubanisa spotkał inny los, przy wsparciu rodziców udało mu się wyjechać na studia do gimnazjum klasycznego w Jełatmie, najbardziej rozwiniętego ośrodka guberni tambowskiej. Z jego lat nauki gimnazjalnej zachował się dziennik prowadzony podczas wakacji w 1896 roku, od maja do września. Siedemnastoletni wówczas Jakubanis przygotowywał się do ostatniego roku nauki. W dzienniku znajdują się różne wpisy w języku łacińskim, słowniczek greckich słów z ich wyjaśnieniami w języku rosyjskim oraz ćwiczenia z kaligrafii. Wśród różnych zanotowanych słów w słowniczku znajdują się również różne greckie pojęcia, jak np. τὰ ὄντα, które Jakubanis wyjaśniał, odwołując się do Arystotelesa, jako istniejące rzeczy i przedmioty. Dziennik ten jest świadectwem wczesnych filozoficznych zainteresowań Jakubanisa, ukierunkowanych na filozofię grecką, pasji do pisania i humanistycznego zacięcia. Z notatek wynika również, że Jakubanis dawał korepetycje uczniom i uczennicom z młodszych klas. Poza tym w notatkach znajdują się ogólne przemyślenia w większości w języku polskim. „Oto i maj przeminął, a w sercu dawne pustki”⁹, pisał Jakubanis, rozmyślając o miłości. Będąc zmuszonym przez matkę do odłożenia pisania na kolejny dzień, pożegnał się słowami: „Vale ostatni majowy wieczorku, *vale et ultimum vale!*”¹⁰. Notki te stanowią świadectwo, że Jakubanis myślał po polsku, był to jego język najbliższy i najważniejszy,

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem*, k. 199.

⁷ *Ibidem*, k. 200.

⁸ *Ibidem*, k. 197-202.

⁹ Dziennik, 11.05-09.09.1896, Materiały biograficzne (zyciorys, materiały wspomnieniowe), BU KUL, sygn. 2925, k. 9.

¹⁰ *Ibidem.*

mimo iż pobierał nauki w języku rosyjskim. Widoczne jest także żywe zainteresowanie młodego Jakubanisa światem klasycznego antyku i jego językami.

Nauka w gimnazjum trwała osiem lat. W 1897 roku, mając osiemnaście lat, Jakubanis ukończył swój okres gimnazjalny z bardzo dobrymi wynikami. Na świadectwie ukończenia gimnazjum ucznia VIII klasy znajduje się lista szkolnych przedmiotów: język rosyjski, logika, łacina, greka, matematyka, fizyka, geografia matematyczna (tj. elementy astronomii), historia, język niemiecki, język francuski, gimnastyka oraz zachowanie. Większość ocen stanowią bardzo dobre, jedyną czwórkę Jakubanis miał z gimnastyki. Już od wczesnych lat przejawiała się więc jego słabość fizyczna, przez którą musiał opuszczać zajęcia i która będzie prześladować go przez całe życie. Jednak nie przeszkodziło mu to w zdobyciu pierwszego miejsca w postępach w nauce wśród 37 uczniów jego klasy¹¹.

Po ukończeniu gimnazjum zaczyna się kijowski okres nauki Jakubanisa. Wydaje się, że najbardziej wiarygodnym powodem wyboru Imperatorskiego Uniwersytetu Kijowskiego św. Włodzimierza mogło być dążenie rodziców Jakubanisa, aby ich syn był bliżej polskiej kultury¹². Gdyby kryterium była geograficzna bliskość, zostałyby wtedy wybrane np. Moskwa albo Sankt-Petersburg ze swoimi znakomitymi uczelniami. Uniwersytet Kijowski był zaś ściśle związany z losami Polaków. Uniwersytet został stworzony na bazie Liceum Krzemienieckiego. Liceum to przed likwidacją i przeniesieniem zbiorów bibliotecznych i innych pomocy naukowych do Kijowa, miało za główny cel zapewnienie dzieciom arystokracji odpowiedniego wykształcenia i wychowanie młodzieży w szacunku do rosyjskiego imperatora, ale z zachowaniem polskiej narodowości¹³. Zespół nauczycielski wyznawał koncepcję patriotyzmu, która głosiła, że: „najwłaściwszym dowodem miłości ojczyzny jest solidne nowoczesne wykształcenie, które pozwoli młodemu pokoleniu dźwignąć społeczeństwo polskie na wyższy poziom cywilizacyjny”¹⁴. Większa część wykładowców z Liceum przeniosła się następnie do Uniwersytetu Kijowskiego, resztę kadry tworzyli najlepsi docenci z innych uniwersytetów Imperium¹⁵. Być może, czując więzi z rodzinną Litwą i znając krzemienieckie i wileńskie korzenie Uniwersytetu Kijowskiego, Jakubanisowie

¹¹ Świadectwo ukończenia gimnazjum 1897 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 12-13.

¹² W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 179.

¹³ J.F. Bradke, *Autobiograficzeskije zapiski*, „Rosyjskie Archiwum” 1875, 3, s. 273. Warto dodać, że Jegor Fiedorowicz von Bradke (1796-1862) w grudniu 1832 r. został mianowany kuratorem kijowskiego okręgu naukowego. Zajmował się m.in. przeniesieniem Liceum Krzemienieckiego do Kijowa i organizacją na jego bazie Uniwersytetu Kijowskiego.

¹⁴ R. Przybylski, *Krzemieniec. Opowieści o rozsądku zwyciężonych*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2003, s. 156.

¹⁵ J.F. Bradke, *op. cit.*, s. 277-278.

zdecydowali o posłaniu syna do Kijowa. W ten sposób, pozostając w Rosji, był bliżej polskiej tradycji szkolnictwa wyższego.

15 lipca 1834 roku, w dzień św. Włodzimierza, odbyła się uroczysta inauguracja uniwersytetu¹⁶. Od początku XIX wieku do 1917 roku niezmienna pozostawała również struktura organizacyjna uczelni, która składała się z Wydziału Fizyczno-Matematycznego, Historyczno-Filologicznego, Medycznego i Wydziału Prawa¹⁷. Uniwersytet św. Włodzimierza, w którym Jakubanis otrzymał wykształcenie, był wówczas jednym z najważniejszych ośrodków nauk historycznych i filozoficznych w całym Imperium Rosyjskim. Pierwsze gruntowne próby refleksji nad teorią i metodologią historii filozofii w Rosji wiążą się właśnie z nazwiskami kijowskich profesorów: Oresta Nowickiego¹⁸ i Sylwestra Gogockiego¹⁹. Rozpoczęte przez tych myślicieli tradycje godnie kontynuował m.in. Aleksiej Gilarow²⁰, osoba niezwykle ważna dla biografii Jakubanisa.

Aleksiej Nikiticz Gilarow (1856-1938) był wybitnym historykiem filozofii starożytnej, teoretykiem i metodologiem historii filozofii oraz opiekunem naukowym Jakubanisa. W latach 80.-90. XIX w. zajmował się filozofią Platona i poświęcił mu cały szereg prac, takich jak: *Platonizm jako podstawa współczesnego światopoglądu w związku z kwestią zadań i losu filozofii*, *Źródła o sofistach*, *Platon jako świadek historyczny*, *Greccy sofisci, ich światopogląd i działalność w związku z ogólną historią polityczną i kulturą Grecji*²¹. Podczas pracy w Kijowie w latach 1887-1921 Gilarow prowadził na Wydziale Historyczno-Filologicznym kursy z historii filozofii starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej. Gilarow miał wielu wybitnych uczniów, takich jak: Wasilij Zienkowski²²,

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ L. E. Iwanow, *Wyszszaia szkoła Rossii w konce XIX – naczale XX wieka*, Wydawnictwo Akademii Nauk ZSRR, Moskwa 1991, s. 24.

¹⁸ Orest Markowicz Nowicki (1806-1884) – rosyjski filozof, pisarz, psycholog, historyk niemieckiej filozofii klasycznej, przewodniczący kijowskiej komisji cenzury, profesor i dziekan Wydziału Historyczno-Filologicznego Imperatorskiego Uniwersytetu Kijowskiego św. Włodzimierza.

¹⁹ Sylwester Sylwestrowycz Gogocki (1813-1889) – filozof, historyk filozofii, przedstawiciel kijowskiej duchowo-akademickiej szkoły filozoficznej. Magister teologii, doktor filozofii i filologii.

²⁰ M. Tkaczuk, *Henrich Jakubanis jak istoryk filosofiji*, „Mandrivec” 1999, 4, s. 33.

²¹ А.Н. Гиляров (A.N. Gilarow), *Платонизм как основание современного мировоззрения в связи с вопросом о задачах и судьбе философии*, Moskwa 1887, ss. 90. А.Н. Гиляров (A.N. Gilarow), *Источники о софистах. Платон как исторический свидетель*, Kijów 1891, ss. 369. А.Н. Гиляров (A.N. Gilarow), *Греческие софисты, их мировоззрение и деятельность в связи с общей политической и культурной историей Греции*, Moskwa 1888, ss. 228.

²² Wasilij Wasiljewicz Zienkowski (1881-1962) – rosyjski filozof. Zajmował się filozofią religii, psychologią, historią filozofii rosyjskiej.

Gustaw Szpet²³, Walentin Asmus²⁴, Paweł Błoński²⁵ i inni. Według M. Tkaczuk, wykłady Gilarowa oraz spotkania i rozmowy z nim stały się dla uczniów prawdziwą szkołą kultury filozoficznej, szkołą twórczego myślenia, która pomogła im kształtować cechy niezbędne dla profesjonalnego filozofa, naukowca i pisarza²⁶.

W latach 1897-1902 Jakubanis odbywał w Kijowie studia w zakresie filologii klasycznej i filozofii. Witold Klinger był wiernym przyjacielem Jakubanisa przez wiele lat. W 1897 roku Klinger rozpoczął studia na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu Kijowskiego i niemal natychmiast zaprzyjaźnił się z Jakubanisem, a przyjaźń ta wytrzymała próbę czasu i różnicę zainteresowań – Jakubanisa przyciągnęła mocniej filozofia grecka, a Klingera językoznawstwo, czyli filologia klasyczna. Jego wspomnienia stanowią cenne źródło do biografii Jakubanisa. Oto w jednym z nich Klinger podkreślał zalety towarzyskie swojego kolegi, takie jak: uprzejmość, rozmowność, wielki talent w prowadzeniu sporów. Będąc jednak skupionym na studiach i nauce, Jakubanis nie poświęcał swojego czasu na rozrywki i przyjemności studenckie, a wykazywał się swoimi umiejętnościami na ćwiczeniach z łaciny i grecki, zwracając na siebie uwagę profesorów²⁷, jak podkreślał Klinger. Tego, jakie uzdolnienia językowe miał Jakubanis i jaki był pracowity dowodzą zachowane prace, które wykonał on w okresie studiów, np. tłumaczenie fragmentów Demostenesa z języka greckiego na język rosyjski. Wykonał również przekłady fragmentów dzieł innych starożytnych retorów z języka greckiego na łaciński, np. Diona z Syrakuz w 1897 roku, Lizjasza w 1898 roku itd.²⁸

Wykładowcami Jakubanisa na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu Kijowskiego, jak wynika z zachowanych przez niego notatek²⁹, byli: Aleksiej Gilarow, który wykładał *Filozofię starożytną* w 1899 roku oraz *Logikę i psychologię* w latach 1899-

²³ Gustaw Gustawowicz Szpet (1879-1937) – rosyjski filozof, psycholog, tłumacz literatury filozoficznej i beletrystycznej. Zajmował się problemami hermeneutyki, estetyki, sztuki, psychologii, historii rosyjskiej filozofii. Na język polski są przetłumaczone jego prace: G. Szpet, *Wewnętrzna forma słowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, ss. 252; G. Szpet, *Zjawisko i sens. Fenomenologia jako nauka podstawowa i jej problemy*, tłum. B. Żyłko, IFiS PAN, Warszawa 2018, ss. 192.

²⁴ Walentin Fierdinandowicz Asmus (1894-1975) – rosyjski filozof i historyk filozofii, logik. Na język polski są przetłumaczone jego prace *Descartes* (1960 r.), *Demokryt* (1961 r.), *Lew Tołstoj* (1964 r.).

²⁵ Paweł Błoński (1884-1941) – rosyjski pedagog i psycholog, pisarz i publicysta. Większość jego prac poświęcona jest pedagogii. Podczas studiów na Uniwersytecie Kijowskim interesował się filozofią starożytną, jako docent prywatny napisał książkę *Filozofia Plotyna* (1918 r.).

²⁶ M. Tkaczuk, *Antycznonaukowy studii O.M. Gylarowa*, [w:] *Kyjiwski obrji: istoryko-filosofski narysy*, Wydawnictwo Stilos, Kijów 1997, s. 146.

²⁷ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 179.

²⁸ Zbiór mniejszych prac Henryka R. Jakubanisa, BU KUL, sygn. 2932.

²⁹ Notatki Henryka Jakubanisa spisane w czasie studiów na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu Kijowskiego, BU KUL, sygn. 2926.

1900; Julian Kułakowski³⁰ – *Historię literatury rzymskiej* w latach 1899-1901; Joseph Lezius³¹ – *Językoznawstwo porównawcze i zajęcia praktyczne z greki i łaciny* w latach 1898-1900, *Syntaksa grecka* w roku 1900/1901; Adolf Sonni³² – *Mitologię* w roku 1899/1900, *Historię literatury greckiej* w latach 1899-1901, oraz *Poetykę* Arystotelesa w roku akademickim 1901/1902.

Zeszyty z zajęć, które Jakubanis woził ze sobą przez całe życie, są istotne dla oceny rozwoju jego zainteresowań filozoficznych i historycznofilozoficznych. Oczywiście największy wpływ na niego miał opiekun naukowy, Gilarow. Przeglądając i analizując zeszyty z notatkami z wykładów Gilarowa, można zauważyć, że większość tematów, którym poświęcone zostały późniejsze prace Jakubanis, była poruszana na zajęciach jego opiekuna naukowego³³. Możliwe też, że Jakubanis najobszerniejsze notatki robił właśnie z tych zagadnień, które go osobiście najmocniej zajmowały. Tak np. część wykładów Gilarowa z *Filozofii starożytnej* poświęcona była Platona koncepcji nieśmiertelności duszy, o której własną pracę Jakubanis rozpoczął jeszcze podczas studiów w Kijowie, ale nie udało mu się jej skończyć. Wykład Gilarowa zaczynał się od myśli, że aby zrozumieć koncepcję nieśmiertelności, trzeba najpierw zaznajomić się w ogóle z nauką Platona. Aby to zrobić, potrzebne jest studiowanie oryginalnych tekstów źródłowych. Zanim przystąpiono do tematu nieśmiertelności, omówione zostały dialogi Platona. Są to dialogi ważne przede wszystkim dla tematu wykładu, jak i ogólnie dla zrozumienia nauki Platona: *Obrona Sokratesa*, *Menon*, *Fedon*, *Fajdros*, *Uczta*, *Fileb*, *Państwo*, *Timajos*. Na zajęciach próbowano przedyskutować zjawisko nieśmiertelności jako takiej, aby móc analizować koncepcję Platona. Materiałów na temat pojęcia i koncepcji nieśmiertelności Gilarow proponował szukać u Friedricha Ueberwega (*Grundriss Der Geschichte der Philosophie*)³⁴, w rosyjskiej pracy Juliana Kułakowskiego (*Śmierć i nieśmiertelność w poglądach starożytnych Greków*)³⁵ oraz Erwina Rohdego (*Psyche*)³⁶.

³⁰ Julian Andriowicz Kułakowski (1855-1919) – profesor rzymskiej retoryki Uniwersytetu Kijowskiego, zrusyfikowany Polak. Zajmował się starożytnym Rzymem, epigrafiką północnego wybrzeża morza Czarnego, bizantyjskim średniowieczem.

³¹ Ernst Joseph Lezius (1860-1931) – doktor filologii, profesor Uniwersytetu Kijowskiego. Zajmował się starożytnym Rzymem.

³² Adolf Sonni (1861-1922) – doktor filologii greckiej, profesor Uniwersytetu Kijowskiego.

³³ Prof. Gilarow Aleksej Nikiticz: *Filozofia starożytna – wykład w 1899 roku*, z. 11-12, *Logika i psychologia – wykład w latach 1899-1900*, z. 13-14, BU KUL, sygn. 2926.

³⁴ F. Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie: von Thales bis auf die Gegenwart*, E.S. Mittler & Sohn, Berlin 1863-1866.

³⁵ J. Kułakowski, *Śmierć i biessmiertije w przedstawlenijach driewnich griekow*, Wydawnictwo S.V. Kulzenko, Kijów 1899.

³⁶ E. Rohde, *Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, J.C.B. Mohr, Freiburg i. B und Leipzig 1894.

Lektury były dobrane historycznie (Ueberweg) i problemowo³⁷. Gilarow poświęcał więc dużo uwagi Platonowi, jak to w przyszłości będzie także czynił Jakubanis.

Jeśli chodzi o relacje Jakubanisa i Gilarowa, to można je opisać na podstawie wspomnień pióra Piotra Żukowskiego³⁸. Wyszły one drukiem w czasopiśmie historycznym „Przeszłość” w 1934 roku, którego redaktorem był właśnie Żukowski, wówczas lektor języka rosyjskiego Uniwersytetu Poznańskiego³⁹. Sam autor urodził się na Syberii i przybył na Uniwersytet Kijowski w 1900 roku. Dopiero w Kijowie, jak sam wspominał, udało mu się wejść w życie społeczności polskiej, mieć możliwość poznania spraw polskich. W latach 1900-1904 był on jedynym Polakiem studiującym historię na uniwersytecie⁴⁰. Píše on tak: „Gilarow bardzo cenił Henryka Jakubanisa, który ukończył Uniwersytet Kijowski w roku 1901 i był ulubionym jego uczniem. Jakubanis pod jego kierunkiem pisał pracę o Empedoklesie i otrzymał stypendium rządowe na studia zagraniczne celem przygotowania się do objęcia wykładów na Uniwersytecie”⁴¹. Stosunki między opiekunem i studentem, jak podkreśla Żukowski, po kilku latach jednak się popsęły do takiego stopnia, że „rozdrażniony do najwyższego stopnia mistrz pisał jadowite satyry na byłego ulubieńca, wydrwivając m. in. jego pobożność”⁴². Najprawdopodobniej było to spowodowane różnicami w politycznych i religijnych poglądach profesora i jego studenta. Po Rewolucji Październikowej Gilarow przeszedł na stronę rządu sowieckiego⁴³, Jakubanis najprawdopodobniej zostawał apolityczny przez całe życie. Oprócz tego Jakubanis był wierzącym rzymskim katolikiem, Gilarow zaś od czasu do czasu pozwalał sobie na żarty z Biblii, czym obrażał uczucie religijne wierzących studentek, zwłaszcza katoliczek, jak wspominała jedna z jego uczennic⁴⁴.

Dzięki swoim zdolnościom i pomocy profesorów Jakubanis bez trudu zdawał egzaminy, a już na drugim roku otrzymał stypendium rządowe. Studia miały się skończyć w 1901 roku, jednak pisanie rozprawy pod opieką Gilarowa pt. *Nauka Platona o nie-*

³⁷ A. Gilarow: *Filozofia starożytna – wykład w 1899 roku*, z. 11-12, BU KUL, sygn. 2926, k. 192-194.

³⁸ Piotr Żukowski (?-1946) – student Uniwersytetu Kijowskiego, członek organizacji „Polonia”, redaktor czasopisma „Przeszłość”, nauczyciel w Gimnazjum św. Jana Kantego, wykładowca na Uniwersytecie Poznańskim.

³⁹ Z. Sobierajski, *Za nami pójdą inni... Przemówienie okolicznościowe*, „Studia Polonistyczne” 1988/1989, 16/17, Poznań 1991, s. 434.

⁴⁰ P. Żukowski, *Moje lata uniwersyteckie w Kijowie 1900-1904*, „Przeszłość” 1934, 7-8, s. 97-98.

⁴¹ *Idem*, *Moje lata uniwersyteckie w Kijowie 1900-1904*, „Przeszłość” 1934, 9, s. 133.

⁴² *Ibidem*, s. 134.

⁴³ O.Z. Żmudzki, *Istorija Kyjiwśkoho uniwersytetu, 1834-1959*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kijowskiego, Kijów 1959, s. 215.

⁴⁴ Z. Tułub, *Moja Żyżń*, Wydawnictwo Kijów-Paryż-Dakar, Kijów 2012, s. 248-249.

śmiertelności⁴⁵ opóźniło ukończenie studiów o rok⁴⁶. Klingerowi natomiast udało się skończyć studia w 1901 roku, a dyplom otrzymał na podstawie rozprawy konkursowej pt. *Bajeczne motywy w historii Herodota*⁴⁷, która została wyróżniona złotym medalem⁴⁸. Praca Jakubanisa w zamierzeniu również miała być rozprawą konkursową, niestety, nie otrzymała nagrody z powodu niedotrzymania terminu, co było spowodowane dużą liczbą zadań akademickich i ciężką chorobą płuc. Rozprawę jednak zakwalifikowano na wydziale jako pracę, dzięki której Jakubanis otrzymał dyplom ukończenia studiów⁴⁹.

Zachowany niekompletny rękopis rozprawy ukazuje jej strukturę i niektóre główne punkty. Praca ta w zamierzeniu Jakubanisa musiała zawierać wprowadzenie, sześć rozdziałów zakończone. Pierwszy rozdział był poświęcony rozwojowi idei eschatologicznych u Greków, drugi – Platońskiej nauki o ideach. Jakubanis, uzasadniając ważność omówienia teorii idei Platona, pisze, że: „Niewątpliwie, najlepsza metoda studiowania Platona polega na tym, żeby studiować go »na ścieżkach jego własnego myślenia«. Jeśli chcielibyśmy jakkolwiek część filozofii Platona zupełnie odizolować lub badać osobno, to niewątpliwie wypaczymy jego naukę...”⁵⁰. W trzecim rozdziale Jakubanis omówił pojęcie nieśmiertelności Platona oraz przedstawił krytykę hipotezy Gustawa Teichmüllera. Czwarty rozdział zawierał argumenty za nieśmiertelnością w dialogach *Obrona Sokratesa* i *Fedon*, piąty – analizę mitów eschatologicznych w trzech dialogach, w *Gorgiaszu*, *Fedonie* i *Państwie*, szósty rozdział to synteza poprzednich i zebranie wyników. W zakończeniu Jakubanis omawia kulturowe i historyczne znaczenie Platona⁵¹.

Pięcioletnie studia skończyły się więc pracą *Nauka Platona o nieśmiertelności* z jednej strony i egzaminem państwowym odbytym przez komisję pod przewodnictwem profesora Tadeusza Zielińskiego⁵² – z drugiej. Dobre wyniki i poważna rozprawa przyczyniły się do pozostawienia Jakubanisa przy Katedrze Historii Filozofii jako „stypendysty profesorskiego” na trzy lata, od 1902 do 1905 roku. Dodatkowo pracował on w kijowskich szkołach średnich, gdzie wykładał logikę, psychologię, historię starożytną

⁴⁵ Rozprawa konkursowa Henryka R. Jakubanisa pt. *Nieśmiertelność duszy u Platona* 1900 r., BU KUL, sygn. 2929, k. 162. Według zachowanych materiałów dokładny tytuł pracy brzmi: *Nauka Platona o nieśmiertelności*. Jako pierwszy wspominał o tej pracy Klinger w notce o Jakubanie w *Polskim słowniku biograficznym* 1962-1964 r., gdzie właśnie po raz pierwszy pojawia się tytuł pracy *Nieśmiertelność duszy u Platona*.

⁴⁶ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 179-180.

⁴⁷ *Idem*, *Skazocznje motiwy w istorii Gierodota*, Wydawnictwo Imperatorskiego Uniwersytetu Kijowskiego, Kijów 1903.

⁴⁸ W. Steffen, *Klinger W.*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1966-1967, s. 635.

⁴⁹ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 180.

⁵⁰ H. Jakubanis, *Nauka Platona o nieśmiertelności*, 1900 r., BU KUL, sygn. 2929, k. 4-5.

⁵¹ *Ibidem*, k. 1-7.

⁵² Tadeusz Zieliński (1859-1944) – polski historyk kultury, filolog klasyczny, profesor Uniwersytetu w Petersburgu i Uniwersytetu Warszawskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności.

oraz autorów łacińskich i greckich⁵³. W tych czasach stanowisko stypendystów profesorskich było głównym narzędziem eliminowania stale rosnącego niedoboru kadry nauczycielskiej w instytucjach szkolnictwa wyższego⁵⁴. Na uniwersytecie Jakubanis wykładał jako starszy asystent swojego opiekuna naukowego, Gilarowa⁵⁵, w celu przygotowania się do profesury⁵⁶.

W 1902 roku, na początku pracy uniwersyteckiej Jakubanis prowadził zajęcia o Sofoklesie. Podczas tych zajęć Jakubanis wykładał wstęp do *Króla Edypa* i innych tragedii tego autora⁵⁷. W tym samym roku Jakubanis prowadził również wykłady z filozofii nowożytnej, poświęcone Spinozie i Kantowi⁵⁸. Zeszyty i notatki z przygotowanych przez Jakubanisa zajęć świadczą o jego sumienności i odpowiedzialności jako wykładowcy. Szczegółowo rozpisywał codzienny plan zajęć, tematów do omówienia, zaplanowanych spotkań itd. Poza pracą wykładowcy Jakubanis zajmował się również wychowaniem dzieci arystokratycznej rodziny Trubeckich i sprawował opiekę nad uczącym się w Kijowie studentem z Litwy. W 1903 roku Jakubanis został wychowawcą dwóch synów księcia Eugeniusza Trubeckiego⁵⁹, profesora Uniwersytetu Kijowskiego, nauczał ich do przeniesienia się księcia z Kijowa do Moskwy⁶⁰. Syn Trubeckiego wspominał, że rodzina przeniosła się do Moskwy w 1906 roku⁶¹, kiedy ojciec został profesorem na Uniwersytecie Moskiewskim⁶².

W 1904 roku został opublikowany pierwszy artykuł Jakubanisa, pt. *Echa platonizmu w liryce Schillera*. Na początku artykułu Jakubanis postawił tezę o podobieństwie między światopoglądami Schillera i Platona, o duchowym pokrewieństwie wielkiego metafizyka helleńskiego z wielkim poetą niemieckim. Jakubanis podkreślał, że „oryginalność geniuszu Schillera polegała na organicznym połączeniu filozofii i poezji, nikt przed nim nie posiadał tego daru w takim stopniu jak Platon. Filozof Platon to jeden z największych poetów, a poeta Schiller to wielka postać w dziedzinie filozofii”⁶³. Celem

⁵³ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 180.

⁵⁴ L.E. Iwanow, *op. cit.*, s. 212.

⁵⁵ J. Pastuszka, *op. cit.* s. 344.

⁵⁶ M. Tkaczuk, *Henrich Jakubanis, Filozofska dumka w Ukraini: Biobibliograficzny słownik*, Kijów 2002, s. 238-239.

⁵⁷ Notatki osobiste Henryka Jakubanisa z lat 1897-1936, BU KUL, sygn. 2928, k. 33-70.

⁵⁸ *Ibidem*, k. 71-106.

⁵⁹ Eugeniusz Nikołajewicz Trubecki (1863-1920) – rosyjski filozof, prawnik, publicysta, działacz społeczny. Życie E. Trubeckiego było ściśle związane z jego bratem, Siergiejem Trubeckim. S. Trubecki (1862-1905) był filozofem, publicystą. Napisał szereg prac historycznofilozoficznych, był ważną postacią i autorytetem naukowym dla Jakubanisa.

⁶⁰ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 180.

⁶¹ S.E. Trubecki, *Minuwszeje*, Wydawnictwo DEM, Moskwa 1991, s. 54.

⁶² L.W. Firsowa, *Trubecki E.N.*, [w:] *Nowa encyklopedia filozoficzna*, Wydawnictwo Myśl, Moskwa 2000, s. 114.

⁶³ H. Jakubanis, *Otwzuki platonizmu w liryczne Szyllera*, „Uniwersitetskije Izwiestija” 1904, 12, s. 1.

artykułu było przesłedenie najbardziej wyrazistych śladów platonizmu w lirycznych utworach Schillera, na poszczególnych przykładach fragmentów dzieł obu autorów.

Dwa lata później, w 1906 roku wyszła w druku główna praca Jakubanisa pt. *Empedokles: filozof, lekarz i mag. Przyczynek do jego zrozumienia i oceny*⁶⁴. Praca ta składa się z przedmowy, spisu bibliografii oraz trzech części. W przedmowie zostały określone cele pracy, a mianowicie: 1) prozatorskie tłumaczenie poetyckich fragmentów autorstwa Empedoklesa, 2) interpretacja tych fragmentów, 3) przełożenie heksametrem wszystkich fragmentów składających się przynajmniej z jednego całego wiersza, 4) oraz opracowanie życia i twórczości myśliciela z Akragas. Pierwsza część pracy realizuje ten ostatni cel jest poświęcono osobowości i ogólnemu charakterowi światopoglądu Empedoklesa. Składa się ona z sześciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym Jakubanis, jak przystało na historyka filozofii, zarysował stan badań, w drugim określił metodę zastosowaną do opracowania twórczości myśliciela z Akragas, w której można wyszczególnić kilka ściśle ze sobą powiązanych perspektyw: historyczną, kulturową, psychologiczną i filozoficzną. Dwa pierwsze rozdziały stanowią wstęp do właściwej części jego opracowania, do rozdziału trzeciego, poświęconego chłopięcym latom Empedoklesa, czwartego, dotyczącego jego młodości, piątego, charakteryzującego jego lata dojrzałe, oraz szóstego, stanowiącego rozdział podsumowujący, którego głównym tematem jest światopogląd filozoficzny Empedoklesa. W rozdziałach od trzeciego do piątego Jakubanis charakteryzuje specyfikę czasów oraz miejsca – a więc warunki historyczno-kulturowe, w jakich tworzył Empedokles, aby na tej podstawie określić wpływ, jaki czas i miejsce, ludzie i idee wywarły na Empedoklesa oraz na jego twórczość. Rozdział szósty skupia się na głównych cechach filozoficznego światopoglądu Empedoklesa. W tym rozdziale Jakubanis zdecydowanie częściej niż w poprzednich odwołuje się do fragmentów filozofa, próbując na ich podstawie określić główny zarys jego nauki. Jakubanis wnioskuje, że ogólny obraz światopoglądu Empedoklesa pozostaje nadal niewyjaśniony, a postać filozofa tajemnicza. Ocenia go jako autora oryginalnego systemu filozoficznego, który dokonał wielu znakomitych odkryć naukowych i był twórcą retoryki. Druga i trzecia część pracy zawiera tłumaczenie fragmentów dzieł Empedoklesa z języka greckiego na rosyjski w formie wierszowej i prozatorskiej oraz komentarze do nich.

W 1908 roku, jak wspomina Klinger: „po zdaniu egzaminów magisterskich i wygłoszeniu dwóch wykładów *pro venia legendi*, Jakubanis zostaje docentem filozofii na Uniwersytecie Kijowskim”⁶⁵, a dokładnej docentem prywatnym⁶⁶. Na początku

⁶⁴ *Idem, Empiedokl: Filozof, wracz i czarodziej. Danyje dla jego ponimanija i ocenki*, Wydawnictwo Imperatorskiego Uniwersytetu Kijowskiego, Kijów 1906.

⁶⁵ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 180.

⁶⁶ M. Tkaczuk, *Henrich Jakubanis, Filozofska dumka w Ukrajini...*, s. 238-239.

XX wieku na uniwersytecie kadre dydaktyczną stanowili profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni, docenci prywatni oraz wykładowcy języków obcych. Docenci prywatni mogli mieć stopień naukowy albo być magistrantami, którzy już zdali egzaminy końcowe, ale nie obronili jeszcze dysertacji doktorskiej⁶⁷. Prywatni docenci w celu uzyskania stanowiska profesora, nie posiadając stopnia naukowego, musieli udowodnić swoje umiejętności nauczania i mieć doświadczenie trwające przez co najmniej trzy lata⁶⁸.

W latach 70. XIX wieku powstały w Kijowie Wyższe Żeńskie Kursy (dalej WŻK), które zapewniały kobietom kształcenie zbliżone do wyższego, ale nie dawały żadnych uprawnień związanych ze szkolnictwem wyższym. Kursy były podzielone na dwa wydziały: Fizyczno-Matematyczny i Historyczno-Filologiczny. Kadre na WŻK stanowili wykładowcy Uniwersytetu Kijowskiego⁶⁹. W roku akademickim 1907/1908 Jakubanis zaczął wykładać na tych kursach. Wykłady z historii literatury polskiej, o czym świadczą zachowane notatki, Jakubanis poświęcał ogólnej charakterystyce i ocenie polskich autorów takich jak: Jan Kochanowski, Klemens Janicki i in. Oprócz tego wykładał na WŻK kurs logiki, który swoją treścią przypomina krótkie opracowania zajęć Gilarowa⁷⁰. W roku akademickim 1908/1909 Jakubanis prowadził wykłady propedeutyki filozofii, ewolucjonizmu etyki, historii estetyki⁷¹. Prócz zajęć na WŻK od 1907 roku Jakubanis prowadził wykłady na jednym z prywatnych wieczorowych kursów dla kobiet, patronką których była Adelajda Żekulina⁷².

O tym, jakim wykładowcą był Jakubanis świadczy wspomnienie Zinaidy Tułub (1890-1964), ukraińskiej pisarki, która studiowała na Wydziale Filologicznym WŻK. Autorka uczestniczyła w zajęciach Jakubanisa z logiki, które opisywała następująco:

Zajęcia jego były obowiązkowe dla wszystkich studentek pierwszego roku [...]. Żeby dostać się na wykład w naszych salach, które były przeznaczone dla małej liczby słuchaczy, trzeba było zajmować miejsce parę godzin przed rozpoczęciem wykładu, przypinając na pulpicie kartkę „zajęto od takiej do takiej godziny”, lub po prostu siedzieć jeden, dwa wykłady, nie wychodząc z sali podczas przerwy. Prowadził on ten na pierwszy rzut oka suchy przedmiot naprawdę ciekawie⁷³.

⁶⁷ O.Z. Żmudzki, *op. cit.*, s. 45.

⁶⁸ L.E. Iwanow, *op. cit.*, s. 216.

⁶⁹ K. Kobczenko, *Kyjiwśki wyszczi żinoczki kursy: stanowlennia żinoczoho uniwersytetu*, „Naukovi Zapiski na UKMA” 2002, t. 20, s. 191-192.

⁷⁰ Gilarow Aleksej Nikiticz: *Logika i psychologia – wykład w latach 1899-1900*, z. 13-14, BU KUL, sygn. 2926.

⁷¹ Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanisa w latach 1902-1945, BU KUL, sygn. 2933.

⁷² W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 180. Adelajda Vladimirovna Żekulina (1866-1950) – założycielka Kijowskich Wyższych Kursów dla Kobiet, Wieczorowych Wyższych Kursów dla Kobiet i Kijowskiego Gimnazjum Żeńskiego. W czasie I wojny światowej prowadziła szpital i otworzyła kilka szkół dla uchodźców.

⁷³ Z. Tułub, *op. cit.*, s. 247-248.

Jakubanis oparł ten wykład na omawianiu kwestii powstania i rozwoju logiki, różnych nurtów tej nauki od Arystotelesa do czasów współczesnych, co przypomina strukturę jego artykułu o sylogizmie, który był napisany mniej więcej w tym czasie. Na egzaminie, jak wspomina Tułub, oprócz wiedzy przedstawionej na wykładach, Jakubanis wymagał samodzielnego przygotowania na podstawie podanych podręczników⁷⁴.

W 1910 roku wyszły drukiem w języku rosyjskim dwie mniejsze prace Jakubanis, mające na celu uzasadnienie aktualności filozofii starożytnej: *Znaczenie starożytnej filozofii dla współczesnego światopoglądu* i wspomniana *Ocena sylogizmu w kluczowych momentach jego historii*. Problematyka tych artykułów była przedstawiona przez Jakubanis w formie wykładów w roku akademickim 1908/1909 na uniwersytecie i w WŻK. Artykuł o sylogizmie zawiera pytanie o wartość poznawczą tego schematu wnioskowania i jego rolę w postępowaniu naukowym. Celem tej pracy, jak wynika z tytułu, był przegląd głównych momentów historycznego rozwoju teorii sylogizmu. Jakubanis przedstawiał główne nurty filozoficzne i ich przedstawicieli, którzy zwracali uwagę na fenomen sylogizmu od Arystotelesa do Johna Stuarta Milla. Teoria sylogizmu przeszła różne modyfikacje w ciągu dwudziestu dwóch wieków, ale na końcu artykułu Jakubanis wnioskuje, że teoria ta: „powraca do swojego punktu wyjścia, ale powraca... zaktualizowaną i pogłębioną”⁷⁵. Analiza głównych nurtów rozwoju sylogizmu pozwoliła więc rozważyć jego różne aspekty, dopełniające koncepcję jego twórcy, czyli Arystotelesa. Związany z tym wnioskiem jest temat drugiego artykułu o znaczeniu starożytnej filozofii.

Już we wstępie artykułu *Znaczenie starożytnej filozofii dla współczesnego światopoglądu* Jakubanis, nawiązując do tematu sylogizmu, zadaje pytanie: czym jest i czego się należy spodziewać po współczesnym dążeniu do transformacji i modernizacji logiki. Pytanie główne Jakubanis brzmi następująco: „Czy filozofia antyczna, jako najwyższy wykładnik kultury antycznej, ma dla nas tylko znaczenie historyczne, czy jej związek ze współczesnym światopoglądem jest głębszy i bliższy?”⁷⁶. Jakubanis pokazuje różnicę między współczesnym a starożytnym uprawianiem filozofii, zwracając uwagę przede wszystkim na harmonię, która była nieodłączna od starożytnych szkół filozofii, przejawiała się ona w zgodności: myśli z myślą, myśli z uczuciem i wolą, słowa z czynami. U współczesnych Jakubanis zauważał brak jedności życia duchowego, głęboki

⁷⁴ *Ibidem*, s. 248. Z logiki dedukcyjnej można było wybrać jeden z podręczników: Nikołaja Łoskiego, Aleksandra Wiedeńskiego albo Gieogrija Czelpanova, a z logiki indukcyjnej dzieło Williama Minto.

⁷⁵ H. Jakubanis, *Ocenka sillogizma w głaowniejszyje momienty jeje istorii*, odbitka z „Uniwersitietskije Izwiestija”, Kijów 1910, s. 18.

⁷⁶ *Idem*, *Znachenije drierwiej filozofii dla sowriemienno go miroponimania*, „Uniwersitietskije Izwiestija” 10, Kijów 1910, s. 3.

rozłam w jego indywidualnych przejawach. Najściślej ten stan wyraża się w trojkiej niezgodzie: w sferze naukowo-teoretycznej, niezgodzie umysłu, uczuć i woli, wreszcie nieuniknionym skutkiem tego ostatniego jest niezgoda teorii i praktyki. Jakubanis rozmyślał o odnowieniu współczesnego podejścia do filozofii i życia w ogóle na wzór starożytny. Nie skupiał się na tym, jakie zmiany nadejdą, tylko jednego był pewien, że starożytność zajmie ważne miejsce w odbudowaniu przyszłego światopoglądu, a dokładniej jej najważniejsza cecha: harmonia.

Jako wybijający się młody naukowiec, w 1910 roku Jakubanis został wysłany przez carskie Ministerstwo Oświaty na zagraniczne studia filozoficzne najpierw do Niemiec (Berlin, Jena, Lipsk, Heidelberg, Monachium), a później do Włoch (Rzym, Bolonia)⁷⁷. Możliwe, że to Klinger był osobą, która zmotywowała Jakubanisa do wyjazdu za granicę⁷⁸, ponieważ sam wcześniej odbył już podobną podróż naukową do Monachium, podczas której, mając szczęście uczestniczyć w wykładach Otto Crusiusa⁷⁹, został zachęcony do studiowania związków między folklorem starożytnym i nowożytnym⁸⁰. Zachowały się notatki Jakubanisa spisane w czasie studiów zagranicznych. W latach 1910-1912 uczestniczył w Heidelbergu między innymi w wykładach historii filozofii starożytnej i średniowiecznej Wilhelma Windelbanda, teorii poznania Ernsta Cassirera, prawa miejskiego Georga Jellinki. W Berlinie w latach 1910-1913 brał udział w wykładach literatury klasycznej oraz literatury starożytnej Grecji Ulricha von Wilamowitz-Moellendorffa, etyki, estetyki, nauki o sztuce, wstępu do filozofii, filozofii Maxa Dessoira, podstaw logiki Benno Erdmanna, historii filozofii greckiej Hermanna Dielsa. W większości zajęcia były prowadzone przez przedstawicieli istotnego nurtu filozofii niemieckiej drugiej połowy XIX i początku XX wieku, a mianowicie neokantyzmu, jak np. Erdmanna, przedstawiciela szkoły marburskiej – Cassirera oraz szkoły badeńskiej – Windelbanda.

W 1913 roku Jakubanis wrócił do Kijowa, musiał nabrać sił, żeby już w 1914 roku wznowić swą pracę na uniwersytecie i WŻK⁸¹. O tym, jakim wykładowcą był Jakubanis podczas pracy na uniwersytecie, informują wspomnienia jego słuchaczy, m.in. Walentyna Asmusa. Na czwartym roku studiów na Wydziale Historyczno-Filozoficznym Uniwersytetu Kijowskiego Asmus uczestniczył w specjalistycznych kursach filozoficznych Jakubanisa: na temat *Uczty* Platona i *Metafizyki* Arystotelesa. Wspominał również Gilarowa, który zaczynając od drugiego semestru, wykładał kurs

⁷⁷ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 180.

⁷⁸ Materiały różne z lat 1898-1947, BU KUL, sygn. 2925, k. 174.

⁷⁹ Otto Crusius (1857-1918) – niemiecki filolog klasyczny. Był profesorem w Tybindze, Heidelbergu i Monachium.

⁸⁰ W. Klinger, *Życiorys własny*, „Symbolae Philologorum posnaniensium graecae et latinae” 2015, 25, 2, s. 156.

⁸¹ *Idem*, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 181.

historii filozofii zachodniej, na początku którego omawiano filozofie starożytnej Grecji. Jakubanis natomiast odczytywał oryginalny grecki tekst *Uczty* i *Metafizyki* i od razu tłumaczył je na język rosyjski, dodając komentarz historycznofilozoficzny. Podobne zadanie studenci musieli wykonać na egzaminie, czyli przetłumaczyć wyznaczony fragment, skomentować go i przeanalizować z punktu widzenia historii filozofii. Trzeba było przygotować *Ucztę* Platona w całości, z *Metafizyki* Arystotelesa zaś tylko niektóre, omówione przez Jakubanisa fragmenty⁸². Taka forma nauczania i egzaminowania przez Jakubanisa najprawdopodobniej została przejęta od Gilarowa. I taka praktyka musiała obowiązywać przez lata na Uniwersytecie Kijowskim. Wykładom opiekuna naukowego Jakubanisa towarzyszyły bowiem ćwiczenia, które polegały na przykład w latach 1891-1892 na czytaniu i wyjaśnianiu fragmentów starożytnych filozofów greckich, Platona, Arystotelesa oraz późniejszych⁸³.

Kilka lat spokojnej pracy skończyło się wybuchem pierwszej wojny światowej, a Uniwersytet Kijowski w 1915 roku został ewakuowany do Saratowa, miasta w południowej części Rosji, ok. tysiąc kilometrów na wschód od Kijowa, gdzie wraz z uniwersytetem przeniósł się i Jakubanis⁸⁴. Wróciwszy do Kijowa w 1916 roku, Jakubanis wykładał na Wyższych Polskich Kursach Naukowych (dalej WPKN), które miały na celu pomoc polskiej młodzieży w Kijowie. Idea tego rodzaju pomocy wyszła od Wacławy Peretjatkowicz⁸⁵, która była wówczas przełożoną dwóch gimnazjów żeńskich. W 1916 roku zatrudnieni byli na WPKN głównie profesorowie i docenci narodowości polskiej, a wśród nich Jakubanis, historyk filozofii, i Klinger, filolog klasyczny. Rada profesorów, omówiwszy reguły organizacyjne i program wykładów WPKN, rozpoczęła zajęcia dopiero wiosną 1917 roku, kiedy Jakubanis zdobył stanowisko profesora nadzwyczajnego⁸⁶. Latem 1917 roku do Kijowa przybył Ludwik Janowski⁸⁷, z jego inicjatywy WPKN zostały przekształcone w Polskie Kolegium Uniwersyteckie (dalej PKU). Było ono zakładem naukowym z trzyletnim programem studiów zakończonych egzaminem licencjackim. W spisie wykładowców PKU w Kijowie w roku akademickim

⁸² W.F. Asmus, *Filozofija w kijewskom uniwersitetie w 1914-1920 gg.*, „Woprosy filozofii” 1990, 8, s. 91-92.

⁸³ M. Tkaczuk, *Jak wywczaty istoriju filozofiji w Kyjiwskij Duchownij Akademiji XIX – pocz. XX st.*, „Magisterium” 2002, s. 70.

⁸⁴ J. Pastuszka, *op. cit.*, s. 345.

⁸⁵ Wacława Peretjatkowicz (1855-1939) – w roku akademickim 1907/1908 założyła żeński gimnazjum w Kijowie, w 1916 r. utworzyła drugą szkołę żeńską, ale z polskim językiem wykładowym (w pierwszej szkole polski był językiem nadobowiązkowym). Rok później przy gimnazjum zaczęły działać Wyższe Polskie Kursy Naukowe, od 1917/1918 Polskie Kolegium Uniwersyteckie. Na początku lat 20. była dyrektorką Państwowego Gimnazjum Żeńskiego im. Marii Konopnickiej w Łomży.

⁸⁶ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 181.

⁸⁷ Ludwik Janowski (1878-1921) – historyk kultury i oświaty. Studiował na Uniwersytecie Kijowskim, a następnie na Uniwersytecie Jagiellońskim. Do 1919 r. był rektorem Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie.

1917/1918 została udokumentowana informacja, że Jakubanis wykładał tam wstęp do filozofii i to na jego zajęcia zapisywało się najwięcej studentów. Jakubanis w okresie 1917-1919 prowadził bardzo wiele wykładów najpierw na WPKN, a następnie na PKU aż do samego końca działalności Kolegium⁸⁸.

W latach 1920-1922, ostatnich w okresie kijowskim, Jakubanis nadal wykładał na uniwersytecie. Zachowane materiały świadczą, że w semestrze zimowym 1919-1920 prowadził zajęcia z historii filozofii starożytnej i studia filozoficzne⁸⁹. Na liście wykładowców Wydziału Humanistycznego znajdują się nazwiska Jakubanisa i Gilarowa, Jakubanis prowadził wykłady logiki, a Gilarow – filozofii⁹⁰. W tych samych latach odbywało się także jego Seminarium Platońskie. Seminarium to miało na celu wszechstronną analizę społeczno-politycznego projektu Platona w dialogach *Państwo* i *Prawa*. Uczestnicy mogli przygotować referat na wybrany temat z listy stworzonej przez Jakubanisa lub zaproponować własny. Na zakończenie roku akademickiego, w dzień urodzin Platona, który zbiegał się z dniem jego śmierci i świętem Apollina, czyli 27 lub 30 maja, jak podaje Jakubanis, odbywało się uroczyste, publiczne zebranie seminaryjne⁹¹. Oprócz działalności na uniwersytecie Jakubanis wygłosił przemówienie na otwarciu Wyższego Instytutu Narodowej Oświaty⁹² w Kijowie w styczniu 1921 roku⁹³, gdzie – jak podają różne opracowania – miał być profesorem i rektorem w latach 1920-1922⁹⁴. Najprawdopodobniej jednak nie pełnił funkcji rektora w żadnej z uczelni w Kijowie⁹⁵. Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M.P. Dragomanowa ma swoje korzenie w Uniwersytecie Kijowskim, gdyż jako Instytut Pedagogiczny funkcjonował w strukturze uniwersytetu od 1834 roku. Dopiero w 1920 roku po przekształceniach Uniwersytetu Kijowskiego stał się autonomiczną jednostką⁹⁶. Ponieważ historia rozwo-

⁸⁸ J. Rózewicz, L. Zasztowt, *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917-1919)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1991, 34, s. 93-123.

⁸⁹ Materiały dotyczące pracy na Uniwersytecie w Kijowie w latach 1919-1920, BU KUL, sygn. 2925, k. 26.

⁹⁰ *Ibidem*, k. 50-51.

⁹¹ *Ibidem*, k. 27-29.

⁹² Wyższy Instytut Narodowej Oświaty został stworzony na podstawie Instytutu Pedagogicznego Uniwersytetu Kijowskiego oraz WŻK, dzisiaj jego spadkobiercą jest Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M.P. Dragomanowa.

⁹³ Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918-1947, BU KUL, sygn. 2936.

⁹⁴ M. Przeniosło, M. Przeniosło, *op. cit.*, s. 169. Akta osobowe Henryka Jakubanisa, *Curriculum vitae* (odpis), AU KUL, sygn. A-23.

⁹⁵ Według Janeczka w latach 1920-1921 Jakubanis pełnił funkcję prodziekana Wydziału Historyczno-Filozoficznego, a w latach 1921-1922 rektora Uniwersytetu Kijowskiego, (S. Janeczek, *Jakubanis H.*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2011, s. 541-542). Według M. Przeniosło i M. Przeniosło pełnił funkcję prodziekana Wydziału Historyczno-Filologicznego Uniwersytetu Kijowskiego w 1920 r. (M. Przeniosło, M. Przeniosło, *op. cit.*, s. 168-169).

⁹⁶ W.P. Andruszczenko, *Nacionalnij piedagogicznij uniwersitet imieni M. P. Dragomanowa*, [w:] *Encyklopedia historii Ukrainy*, Wydawnictwo Naukowa dumka, Kijów 2010, s. 322.

ju Uniwersytetu Kijowskiego i Instytutu jest ściśle związana, najbardziej wiarygodnym wydaje się pełnienie przez Jakubanis roli przewodniczącego, „głowy” w Wyższym Instytucie Narodowej Oświaty na początku działalności uczelni o tej zmienionej już nazwie, czyli w latach 1920-1922.

Tak znaczący w życiu Jakubanis okres kijowski doszedł do swojego końca, kiedy w 1922 roku, po traktacie ryskim, przekroczył on jako repatriant granicę Polski. Po długotrwałej podróży z Kijowa Jakubanis razem z siostrą otrzymali pomoc od Klingera i zamieszkali w domu jego brata w Warszawie. Pozostawali tam, póki Jakubanis nie otrzymał powołania na stanowisko na Uniwersytecie Lubelskim⁹⁷, co stało się początkiem drugiego, lubelskiego okresu jego życia i twórczości. Na uniwersytecie doświadczony profesor kontynuował wykłady w zakresie filozofii. Poza pracą wykładowcy nie udało mu się stworzyć więcej dzieł historycznofilozoficznych, w druku ukazało się jedynie kilka recenzji.

W okresie kijowskim Jakubanis napisał większość swoich prac, ukształtował się jako badacz historii filozofii starożytnej, zdobył stanowisko profesora. Większość swoich prac dotyczących historii filozofii starożytnej wykonał głównie przed 1917 rokiem, w czasach pokoju. Na Uniwersytecie Kijowskim spotkał ważne dla swojego życia osoby, opiekuna naukowego, Gilarowa, który miał duży wpływ na Jakubanis jako przyszłego historyka filozofii, wiernego przyjaciela, Klingera, który był dla niego opoką przez całe życie, także T. Zielińskiego, przewodniczącego na egzaminie państwowym, który później pomógł mu zdobyć pracę w Lublinie i okazywał wsparcie, proponując prowadzenie okazjonalnych wykładów w stolicy.

W obszarze rosyjskojęzycznym Jakubanis znany jest do tej pory przede wszystkim jako autor dzieła poświęconego Empedoklesowi, ponieważ jako jeden z pierwszych podjął próbę przetłumaczenia fragmentów tego starożytnego myśliciela na język rosyjski⁹⁸. Praca ta jest wynikiem rozwoju zainteresowań Jakubanis filozofią starożytną i odpowiedniego wykształcenia w dziedzinie filologii klasycznej oraz historii filozofii.

Bibliografia

Materiały archiwalne

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (BU KUL):
Dokumenty osobiste z okresu okupacji 1939-1942, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu
Lubelskiego (BU KUL), sygn. 2925.
Świadectwo ukończenia gimnazjum 1897 r., BU KUL, sygn. 2925.

⁹⁷ W. Klinger, *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku...*, s. 181-182.

⁹⁸ Przedruk: H. Jakubanis, *Empiedokł: Filozof, wracz i czarodziej. Danne dla jego ponimania i ocnki*, Wydawnictwo SINTO, red. T.I. Koszma, Kijów 1994.

- Dziennik, 11.05-9.09.1896, Materiały biograficzne (życiorys, materiały wspomnieniowe), BU KUL, sygn. 2925.
- Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanisa w latach 1902-1945, BU KUL, sygn. 2933.
- Materiały różne z lat 1898-1947, BU KUL, sygn. 2925.
- Materiały dotyczące pracy na Uniwersytecie w Kijowie w latach 1919-1920, BU KUL, sygn. 2925.
- Notatki Henryka Jakubanisa spisane w czasie studiów na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu Kijowskiego, BU KUL, sygn. 2926.
- Gilarow A., *Filozofia starożytna – wykład w 1899 roku*, z. 11-12, BU KUL, sygn. 2926.
- Gilarow A., *Logika i psychologia – wykład w latach 1899-1900*, z. 13-14, BU KUL, sygn. 2926.
- Notatki osobiste Henryka Jakubanisa z lat 1897-1936, BU KUL, sygn. 2928.
- Jakubanis A., *Nauka Platona o nieśmiertelności*, 1900 r., BU KUL, sygn. 2929.
- Zbiór mniejszych prac Henryka R. Jakubanisa, BU KUL, sygn. 2932.
- Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918-1947, BU KUL, sygn. 2936.
- Archiwum KUL, akta osobowa Henryka Jakubanisa, sygn. A-23.

Publikacje

- Andruszczenko W.P., *Nacionalnij piedagogicznij uniwersitet imieni M. P. Dragomanowa*, [w:] *Encyklopedia historii Ukrainy*, Wydawnictwo Naukowa dumka, Kijów 2010, s. 322-325.
- Asmus W.F., *Filosofija w kijewskom uniwersitetie w 1914-1920 gg.*, „Woprosy filosofii” 1990, 8, s. 90-108.
- Bradke J.F., *Awto biograficzeskije zapiski*, „Rosyjskie archiwum” 1875, 3, s. 257-294.
- Firsowa L.W., *Trubecki E.N.*, [w:] *Nowa encyklopedia filozoficzna*, Wydawnictwo Myśl, Moskwa 2000, str. 114-115.
- Iwanow L.E., *Wysszaja szkola Rossii w konce XIX – naczale XX wieka*, Wydawnictwo Akademii Nauk ZSRR, Moskwa 1991.
- Jakubanis H., *Empiedokt: Filozof, wracz i czarodziej. Danyje dla jego ponimania i ocenki*, Wydawnictwo Imperatorskiego Uniwersytetu Kijowskiego, Kijów 1906.
- Jakubanis H., *Ocenka sillogizma w glawniejszyje momienty jeje istorii*, odbitka z Uniwersitetskije Izwiestija, Kijów 1910, s. 1-18.
- Jakubanis H., *Otzwuki platonizma w lirike Szyllera*, „Uniwersitetskije Izwiestija” 1904, 12, s. 1-31.
- Jakubanis H., *Znaczienije driewniej filozofii dla sowriemennogo miroponimania*, „Uniwersitetskije Izwiestija” 1910, 10, cz. 2, s. 1-21.
- Janeczek S., *Jakubanis H.*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2011, s. 541-542.
- Klinger W., *Dwaj zapomniani krzewiciele antyku w Polsce XX wieku*, „Symbolae Philologorum posnaniensium graecae et latinae” 2018, 2, s. 167-189.
- Klinger W., *Jakubanis H.*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1962-1964, s. 374.
- Klinger W., *Życiorys własny*, „Symbolae Philologorum posnaniensium graecae et latinae” 2015, 25, 2, s. 153-161.
- Kobczenko K., *Kyjiuški wyszczi żinoczki kursy: stanowlennia żinoczoho uniwersytetu*, „Naukovi Zapiski na UKMA” 2002, t. 20, s. 190-196.
- Korotki W.A., Uljanowski W.I., *ALMA MATER: Uniwersytet sw. Wołodymyra naperedodni ta w dobu Ukrainської rewolucii. 1917-1920. Materiaty, dokumenty, spohady*, Wydawnictwo Prajm, Kijów 2001.
- Pastuszka J., *Henryk Jakubanis (1879-1949) Wspomnienie pośmiertne*, „Roczniki Filozoficzne” 1949-1950, t. 2/3, s. 344-346.

- Przeniosło M., Przeniosło M., *Jakubanis H.*, [w:] *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2022, s. 167-170.
- Przybylski R., *Krzemieniec. Opowieści o rozsądku zwyciężonych*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2003.
- Róziewicz J., Zasztowt L., *Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917-1919)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1991, 34, s. 93-123.
- Sobierajski Z., *Za nami pójdą inni... Przemówienie okolicznościowe*, „Studia Polonistyczne” 1988/1989, Poznań 1991, 16/17, s. 433-447.
- Steffen W., *Klinger W.*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1966-1967, s. 635-636.
- Tkaczuk M., *Antycznonawczy studii O.M. Gylarowa*, [w:] *Kyjowski obrji: historyko-filozofski narysy*, Wydawnictwo Stilos, Kijów 1997, s. 146-166.
- Tkaczuk M., *Henrich Jakubanis jak historyk filozofji*, „Mandrivec” 1999, 4, s. 32-36.
- Tkaczuk M., *Henrich Jakubanis, Filozofska dumka w Ukraini: Biobibliograficzny słownik*, Kijów 2002, s. 238-239.
- Tkaczuk M., *Jak wyuczaly istoriju filozofji w Kyjiwskij Duchownij Akademiji XIX – pocz. XX st.*, „Magisterium” 2002, s. 65-74.
- Trubecki S.E., *Minuwszeje*, Wydawnictwo DEM, Moskwa 1991.
- Tułub Z., *Moja Żyżń*, Wydawnictwo Kijów-Paryż-Dakar, Kijów 2012.
- Żmudzki O.Z., *Istorija Kyjiwskoho uniwersytetu, 1834-1959*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kijowskiego, Kijów 1959.
- Żukowski P., *Moje lata uniwersyteckie w Kijowie 1900-1904*, „Przeszłość” 1934, 7-8, s. 97-107.
- Żukowski P., *Moje lata uniwersyteckie w Kijowie 1900-1904*, „Przeszłość” 1934, 9, s. 133-138.